

Аляксандр КРЫЖЭВІЧ,
старшы навуковы супрацоўнік
Дзяржаўнага літаратурна-мемарыяльнага музея Якуба Коласа

ВЫТОКІ ПСЕЎДАНІМА ТАРАС ГУШЧА КАНСТАНЦІНА МІЦКЕВІЧА

У артыкуле раскрываюцца акалічнасці, звязаныя з выкарыстаннем псеўданіма *Тарас Гушча*, а таксама вядзецца пошук этымалогіі творчага імя пісьменніка. Тэкст змяшчае варыянтныя тлумачэнні частак псеўданіма. Бясспрэчны факт уплыву на раннюю творчасць беларускага класіка Т. Шаўчэнкі, што і адлюстроўваецца ў псеўданіме К. Міцкевіча.

Ключавыя словы: *псеўданім, палітычная сатыра, "Наша Ніва", дарэвалюцыйная творчасць, паэзія, Тарас Шаўчэнка, родныя мясціны Канстанціна Міцкевіча.*

The article reveals the circumstances of the use of the pseudonym *Taras Hushcha*, and also searches for the etymology of the writer's creative name. The text contains alternative explanations for the parts of the alias. The fact of influence on the early works of the Belarusian classic T. Shauchenka is indisputable, which is reflected in the pseudonym of K. Mitskevich.

Магутная хваля рэвалюцыі 1905–1907 гг. выклікала да жыцця легальную беларускую прэсу, газеты “Наша Доля” і “Наша Ніва”, кнігі, календары і іншае, дзе карэспандэнты часта выступалі пад псеўданімамі [13, с. 73]. Менавіта да гэтага часу адносіцца пачатак актыўнай творчай дзейнасці маладога настаўніка Канстанціна Міцкевіча. Нягледзячы на тое, што яго першы друкаваны твор (верш “Наш родны край”) выйшаў у газеце “Наша Доля” (1906, № 1, 1 верас.) і меў подпіс *Якуб Колас*, надалей у “Нашай Ніве” творца выкарыстаў шмат псеўданімаў. Адзін з самых вядомых – *Тарас Гушча*. Два частотныя псеўданімы прызначаліся для розных роляў творцы. У дарэвалюцыйным лісце Канстанціна Міцкевіча Вацлаву Ластоўскаму ад 20 красавіка 1912 г. чытаем: «*Пад прозай я хацеў бы падпісвацца “Тарас Гушча”, а пад вершамі – “Якуб Колас”*» [5, с. 16].

Псеўданім *Тарас Гушча* адносіцца да ўласных (сапраўдных) псеўданімаў, гэта значыць формаў, якія даюць поўнае ўражанне імя і прозвішча аўтара. Да такіх творчых імёнаў адносяцца таксама: *Якуб Колас, Тамаш Булава, Пятрусь Дзягель, Іван Торба, Карусь Лапаць* [6, с. 244]. Пад псеўданімам *Тарас Гушча* выйшлі кнігі “Апавяданні” (1912), “Нёманаў дар” (1913, 1928), “Родныя з’явы” (1914), “Сцэнічныя творы” (1917, 1937), “Казкі жыцця” (1921, 1927), “У палескай глушы” (1923), “Крок за крокам” (1925), “Першыя крокі” (1925), “На рубяжы” (1925, 1928), “У ціхай вадзе” (1925, 1927, 1928), “Выбраныя апавяданні” (1926), “На прасторах жыцця” (1926, 1930), “У глыбі Палесся” (1927, 1931), “У старых дубох; Дзеравеншчына; Злучыліся” (1933), “Антось Лага” (1937) Канстанціна Міцкевіча [11, с. 67]. Ад псеўданіма ўтвораны і крыптанім *Т. Г.*, пад ім пісьменнік друкаваўся ў газетах “Савецкая Беларусь” за 1921 г. (№ 210, 213, 215) і “Чырвоная Беларусь” за 1930 г. (№ 5) [12, с. 16].

Гэтым псеўданімам К. Міцкевіч пачаў карыстацца яшчэ да з’яўлення першых уласных кніжак. Для разумення яго паходжання зазначым,

што першы матэрыял пад подпісам *Тарас Гушча* выйшаў у “Нашай Ніве” 28 верасня 1907 г. – апавяданне “Соцкі падвёў” [9, с. 46]. Саркастычны аповед пра пошукі сацыяліста ў вёсцы Галадранка мясцовай адміністрацыяй чытаўся злабадзённа [3, с. 2–5]. Відавочна, твор у жанры палітычнай сатыры не хацелася размяшчаць пад пазнавальным імем, тым больш што ў той час аўтар знаходзіўся пад следствам. Падобнае меркаванне выказвае і Вера Данілаўна Міцкевіч, адзначаючы, што псеўданімы абумоўлены варункамі жыцця і творчасці пісьменніка ў той час, асабліва пасля настаўніцкага з’езда 1906 г., калі паліцыя і чыноўнікі сачылі за кожным крокам удзельнікаў [6, с. 243].

Дагэтуль даследчыкі творчасці К. Міцкевіча так і не вызначыліся з паходжаннем псеўданіма *Тарас Гушча*, хоць ён другі па частаце выкарыстання і колькасці апублікаваных твораў пад ім, асабліва карыстаны ў 1910–1920-я гг. Таму важна даследаваць гэты феномен творчай біяграфіі класіка.

Калі звярнуць увагу на першую частку псеўданіма *Тарас*, то адразу прыгадваецца імя знакамітага ўкраінскага пісьменніка Тараса Шаўчэнкі і сатырычны твор “Тарас на Парнасе” Канстанціна Вераніцына.

Ці быў знаёмы малады Канстанцін Міцкевіч з творам “Тарас на Парнасе”? Згадкі пра гэта ва ўспамінах ці публіцыстыцы пісьменніка адсутнічаюць. Але адзначым пэўную сугучнасць асобных радкоў “Новай зямлі” і “Тараса на Парнасе” ды тое, што галоўныя героі ў іх палясоўшчыкі:

*Ці знаў хто, братцы, з вас Тараса,
У палясоўшчыках што быў?
На Пуцявішчы, у Панаса,
Ён там ля лазні блізка жыў.*

*Міхал... вы лепш спытайце самі
Пра палясоўшчыка Міхала:
Яго ўся воласць наша знала,
Ён быў вядомы між панамі!*

Калі “Новая зямля” – рэалістычны твор настолькі, што з’яўляецца “энцыклапедыяй сялянскага жыцця”, то паэма “Тарас на Парнасе” ўтрымлівае і казачную лінію. Тым не менш абедзве паэмы лічацца народнымі, бо ўслаўляюць жыццё простага беларускага селяніна. “Тарас на Парнасе” апублікаваны ў 1889 г., на працягу 1890–1910-х гг. неаднаразова перавыдаваўся. Мы не можам ні сцвярджаць, ні адмаўляць, што малады пісьменнік быў знаёмы з тэкстам, але не думаем, што ён у 1907 г. паўплываў на выбар псеўданіма *Тарас Гушча*.

Больш верагодны ўплыў творчасці Тараса Шаўчэнкі. Сам Я. Колас у артыкуле “Шаўчэнка і беларуская паэзія” сведчыць: «У дарэвалюцыйныя часы сярод вучнёўскай беларускай моладзі і інтэлігенцыі, вийшаўшай з **гушчы працоўнага народа**, асабліва сярод сельскага настаўніцтва, песні Тараса Шаўчэнкі былі надзвычай папулярны. Широкаю вядомасцю карысталіся песні “Реве та стогне Дніпр широкий”, “Заповіт”, “Ой, одна я, одна...” і інш. ...Часам украінскае слова замянялася беларускім альбо вымаўлялася на беларускі лад... І словы і мелодыі гэтых песень заўсёды рабілі моцнае ўражанне як на саміх выканаўцаў, так і на слухачоў. Непадрабленая шчырасць пачуцця, глыбокая народнасць гэтых песень, задушэўная прастата і цеплыня, часам авяняныя нейкім чаруючым сумам, стваралі свой асаблівы настрой, моцна ўзрушвалі і хвалявалі...» [4, с. 425–426].

Няпроста вылучыць першае знаёмства беларускага класіка з творчасцю Т. Шаўчэнкі, бо прамых сведчанняў няма. Вячаслаў Рагойша ў кнізе “Пераклаў Якуб Колас...” выказвае наступнае меркаванне: “Дакладна невядома, калі ўпершыню пачаў чытаць Якуб Колас творы Тараса Шаўчэнкі. Магчыма, гэта адбылося ў гады вучобы ў Нясвіжскай настаўніцкай семінарыі (1898–1902), магчыма, пасля, ужо падчас настаўнічання. Аднак несумненна, што знаёмства з творчасцю Кабзара было радасным і глыбокім” [8, с. 46].

Даследчыкі заўважаюць, што паэзія Т. Шаўчэнкі шырока пранікала ў беларускі фальклор яшчэ ў другой палове XIX і ў пачатку XX ст., адпавядаючы настройам і імкненням народа, а таксама ў сілу блізкасці беларускай і украінскай народна-песеннай творчасці, з якой багата чэрпаў Кабзар. Заканамерна, што многія беларускія пісьменнікі ўпершыню пазнаёміліся з паэзіяй Т. Шаўчэнкі праз народныя інтэрпрэтацыі. Так было, напрыклад, з Янкам Купалам, Якубам Коласам, Змітраком Бядулем [1, с. 36–39].

Характэрна сведчанне З. Бядулі, які яшчэ ў дзяцінстве, у дарэвалюцыйныя гады, упершыню пачаў шаўчэнкаўскую песню: «Вяскова дзяўчы-

на выгаворвае ўкраінскія словы на беларускі лад і змест песні я разумею слова ў слова. У мелодыі і словах – жаль і скарга. Мне становіцца сумна. Малюнак прыроды, паказаны ў песні, нагадвае і беларускі пейзаж.

Іду, запалонены, на гукі песні. Змрокамі, крадучыся, уваходжу ў хату. Маці на прыпечку зацірку гатовіць на вячэру. Бацька іграе на скрыпцы тую-ж мелодыю “Реве та стогне...”. Відаць, і ён расчулены песняй...

Тады я не ведаў аўтара песні. У нас на вечарынках спявалі шмат украінскіх песень – і народных і шэўчэнкаўскіх, якія цяжка было па складу адрозніваць ад народных» [2, с. 117–118].

Уздзеяння ўкраінскага класіка на паэтычную форму сваіх вершаў не адмаўляў сам Я. Колас і нават прыводзіў канкрэтныя прыклады: “Ці магла беларуская паэзія, цела і кроў ад народнай творчасці, уабраўшая ў сябе ў асобе яе найбольш відных прадстаўнікоў рэвалюцыйны і дэмакратычны дух яе – ці магла яна не падпасці над уплыў роднай ёй і на змесце і на форме творчасці геніяльнага ўкраінскага паэта? Вядома, не. Ужо ў самых першых творах Янкі Купалы і Якуба Коласа адчуваецца гнеўны голас Тараса Шаўчэнкі... У Тараса Шаўчэнкі вучыліся яны знаходзіць гнеўныя і бязлітасныя словы, накіраваныя супроць прыгнятальнікаў народа.

Вядомыя шаўчэнкаўскія вершы:

Думі моі, думі моі,
Лихо мені з вамі!
Нащо стали на папері
Сумнымі рядамі?.. –

Выклікаюць цэлы рад аналагічных вершаў у беларускіх паэтаў. У Якуба Коласа:

Ой вы, думкі, думкі,
Сэрца майго рані!
Ці вы мае дзеці,

Ці вы кім насланы?” [4, с. 426–427].

Яшчэ адно ўскоснае пацверджанне ўплыву Кабзара на беларускага класіка – ліст Я. Коласа ад 30 мая 1909 г. да знаёмай Аляксандры Рамановіч: «За всё время сидения написал 51 стихотворение. Товарищ из Сибири поздравляет меня с литературным успехом. Читал в журнале “Познание России” статью о возрождении белорусского языка. Меня, между прочим, по словам товарища, называют вторым Шевченко, белорусским, конечно. Хотелось бы этому верить, да скептицизм заедает – как бы не вышло тут ошибки. Вероятно, он смешал меня с Я. Купалой... Если же, сверх всякого чаяния (а вдруг хоть раз фортуна искренне и приветливо обронит улыбку в мою сторону), слова сии предназначены мне, будет великое ликование в моей душе» [5, с. 16].

Украінскія творы прыходзілі да беларускага чытача не толькі праз народную песенную стыхію, але і ў арыгінальных кнігах, і ў перакладах, якія рэгулярна з'яўляліся на старонках "Нашай Нівы". Пра гэта пісаў, у тым ліку, даследчык Павел Навойчык [7, с. 241–243].

Асабліва ўплыў Т. Шаўчэнкі адчуваецца на дарэвалюцыйную творчасць Я. Коласа. Даследчык Павел Ахрыменка слухна адзначае: «У першую чаргу кідаецца ў вочы падабенства многіх коласаўскіх і шаўчэнкаўскіх апісанняў занявольнага роднага краю. Такія вершы Якуба Коласа, як "Мужык", "Родныя песні", "Родныя вобразы", "Доля батрачкі" і іншыя, выклікаюць у памяці многія вершы Шаўчэнкі, што часам тлумачыцца іх уздзеяннем на творчасць маладога беларускага паэта...» [1, с. 58–69]. Заўважнае падабенства паэтыкі вялікага Кабзара і маладога беларуса. Дастаткова ўважліва прачытаць такія вершы Я. Коласа, як "Мяцеліца", "Доля батрачкі", каб успомніць багатую рытміку і народна-вершаваныя памеры Т. Шаўчэнкі. У ранніх вершах Я. Коласа можна знайсці асобныя думкі, вобразы, мастацкія прыёмы, якія пераклікаюцца з шаўчэнкаўскімі [1, с. 59–60]. Перагукаецца і форма вершаў-плачаў. Для першага паэтычнага зборніка Я. Коласа "Песні-жалбы" характэрны сціплыя фарбы ў абмалёўцы родных краявідаў. Журботна-жаласлівая настраёнасць, сентыментальнасць першага зборніка Я. Коласа – працяг у тым ліку паэтычных традыцый Т. Шаўчэнкі [14, с. 101–102]. Нельга не адзначыць, што гістарычна-побывавыя паэмы з жыцця ўкраінскага сяла – "Наймічка", "Сава", "Сляпы" сугучныя з паэмай "Новая зямля". Вобразам сялян Шаўчэнкі ўласцівы арганічная маральнасць, самаахвярнасць, дабрыва і ціхі гераізм. Этчны ідэал ён знайшоў у народным асяроддзі.

Варта паразважаць і пра другую частку псеўданіма *Тарас Гушча*. Можна выказаць меркаванне, што К. Міцкевіч хацеў падкрэсліць сваё паходжанне з простага народнай грамады, "гушчы", маўляў, аўтар допісаў у "Нашу Ніву" – просты чалавек з народнай масы. Аднак ёсць і іншая версія. "Прозвішча" можа адлюстроўваць асаблівасці мясцінаў нараджэння паэта – сярод лясоў, гэта значыць у лясных гушчарах. Падобным чынам узнік псеўданім асабістага сакратара Я. Коласа Максіма Лужаніна (сапр. Аляксандр Каратай): *Максім* – у гонар Максіма Багдановіча, якога любіў чытаць малады творца; *Лужанін* – ад роднай Случчыны з заліўнымі і сухадольнымі лугамі з духмяным сенам [10, с. 78].

Ёсць і цалкам адрозная гіпотэза пра паходжанне празаічнага псеўданіма *Тарас Гушча*. Адзін з далёкіх сваякоў Я. Коласа ў Мікалаеўшчыне быў Тарас Міцкевіч, крыху старэйшы за пісьменніка,

да сёння нашчадкаў Тараса Міцкевіча па-вулічнаму называюць *Тэрасавы*. Прозвішча Гушча мелі жыхары Акінчыц, якія і ў нашы дні жывуць у гэтай частцы сучасных Стоўбцаў*. Атрымліваецца, што беларускі класік проста спалучыў імя і прозвішча двух розных людзей для псеўданіма.

Такім чынам, паходжанне псеўданіма *Тарас Гушча*, які часта выкарыстоўваўся Канстанцінам Міцкевічам, можа мець некалькі тлумачэнняў, што пацвярджаецца пэўнымі фактамі творчасці і біяграфіі пісьменніка. Адзначым, што ўплыў Тараса Шаўчэнкі на творчасць беларускага класіка не выклікае сумневу, аднак на выбар другога імя маглі ўплываць і іншыя фактары. Спалучэнне розных жыццёвых варункаў прывяло да з'яўлення цікавага псеўданіма, які стаў знакавым для айчыннай літаратуры.

Спіс літаратуры

1. **Ахрыменка, П.** Тарас Шаўчэнка і Беларусь / П. Ахрыменка. – Мінск: Выш. шк., 1969. – 125 с.
2. **Бядуля, З.** Водгукі кабарскіх струн / З. Бядуля // У вянок Т. Г. Шаўчэнкі; пад рэд. Я. Коласа і М. Лынькова. – Менск: Выд-ва АН БССР, 1939. – С. 117–125.
3. **Гушча, Т.** Соцкі падвеш / Т. Гушча // Наша Ніва. – 1907. – № 30. – 28 с. (верэсня). – С. 2–5.
4. **Колас, Я.** Збор твораў: у 20 т. / Я. Колас; рэдкал.: М. У. Мясніковіч [і інш.]; прадмова М. Мушынскага; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы. – Мінск: Беларус. навука, 2012. – Т. 17: Публіцыстыка (пачатак 1950-х гг. – 1956), з архіўных матэрыялаў (1925, 1926, 1930), нарысы (1917–1944), літаратурная крытыка (1928–1956) / рэд. тома Т. С. Голуб, М. І. Мушынскі. – 895 с.
5. **Колас, Я.** Збор твораў: у 20 т. / Я. Колас. – Мінск: Беларус. навука, 2012. – Т. 18: Лісты (1908–1942) / рэд. тома Т. С. Голуб, М. І. Мушынскі; падрыхт. тэкстаў і камент. Н. В. Дзенісюк [і інш.]. – 679 с.
6. **Міцкевіч, В. Д.** Псеўданімы К. М. Міцкевіча – Якуба Коласа / В. Д. Міцкевіч // Полюмя. – 1994. – № 4. – С. 243–246.
7. **Навойчык, П.** Якуб Колас і ўкраінская літаратура / П. Навойчык // Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай: да 750-годдзя з дня нараджэння Дантэ Аліг'еры і 85-годдзя Уладзіміра Караткевіча: мат. XII Міжнар. навук. канф., Мінск, 22–24 кастр. 2015 г.: у 2 ч. – Мінск: БДУ, 2016. – Ч. 1 / пад рэд. Г. М. Бутырчык. – С. 240–245.
8. **Рагойша, В.** Пераклаў Якуб Колас... / В. Рагойша. – Мінск: Выд-ва БДУ, 1972. – 112 с.
9. **Саламевіч, Я.** Слоўнік беларускіх псеўданімаў і крыптанімаў (XVI–XX стст.) / Я. Саламевіч. – Мінск: Маст. літ., 1983. – 207 с.
10. **Саламевіч, Я.** Геаграфічныя назвы як псеўданімы / Я. Саламевіч // Роднае слова. – 2006. – № 9. – С. 76–79.
11. **Саламевіч, Я.** Псеўданімы Якуба Коласа / Я. Саламевіч // Роднае слова. – 2006. – № 11. – С. 66–68.
12. **Саламевіч, Я.** Пісьменніцкія ініцыялы-крыптанімы / Я. Саламевіч // Роднае слова. – 2010. – № 1. – С. 16–18.
13. **Саламевіч, Я.** Хто ёсць хто, альбо Адкуль псеўданімы / Я. Саламевіч // Роднае слова. – 2006. – № 7. – С. 71–74.
14. **Шаладонава, Ж. С.** Духоўныя спектры агню: Тарас Шаўчэнка і беларуская літаратура пачатку XX ст. / Ж. С. Шаладонава. – Мінск: Беларус. навука, 2009. – 193 с.

* Аўтар выказвае падзяку старшай навуковай супрацоўніцы філіяла "Мікалаеўшчына" Дзяржаўнага літаратурна-мемарыяльнага музея Якуба Коласа Соф'і Пятроўне Міцкевіч за каштоўную падказку і тлумачэнні.